

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

גֵּן הַקֵּטָבִים

יובל למלחמת יום הכיפורים

עורכים: איתי חימיניס וגל פרל

מרכז דודו
לחשיבה צבאית
בין תחומית

מאמרי הגיליון עלו
לאתר מרכז דודו
לפני אוקטובר 2023
וזמינים לקריאה ברשת

אור יקרות

נורות האזהרה של 1973 לצה"ל 2023

תא"ל ערן אורטל¹

מלחמת יום הכיפורים היא שם נרדף לקריסת הנחות יסוד. ידוע לכול שהנחות יסוד יש לבחון מעת לעת. אך האם ייתכן שהנחות יסוד שגויות, ובפרט כאלה הדומות מאוד להנחות משנת 1973, משמשות שוב את החשיבה האסטרטגית והאופרטיבית שלנו היום? הייתכן שווריאציות על המחשבה האסטרטגית ועל הצורה האופרטיבית שגיבשו המצרים אז, חזרו להיות רלוונטיים? מאמר זה יציע בחינה השוואתית של תפיסת האויב והנחות היסוד שלנו אז והיום, ויצביע על קווי דמיון. למרבה הצער, שוני אחד שבולט בין אז להיום הוא מצב כוח המחץ היבשתי, שפיצה אז על הכשלון התפיסתי, על הכשלון המודיעיני ועל הכשלון האווירי, אך כושרו לחזור על כך היום נתון בספק.

מבוא

ההיסטוריה, כידוע, לעולם אינה חוזרת. עם זאת, היא מספקת לנו מצע אין-סופי ללמידה. הרעיון המצרי למלחמת יום הכיפורים היה יצירה אסטרטגית-צבאית מקורית שנועדה להתמודד עם העליונות הצבאית הישראלית. חמישים שנים אחר כך, המודל הצבאי שיצרה איראן על גבולנו הצפוני אינו אלא גרסה משוכללת, אפילו מרשימה, של הרעיון שיצר סאדאת (פלג, 2023).

האם השכלנו לבנות רעיון משבש לתפיסת המלחמה המשבשת הניצבת מולנו? חשוב מכך, מלחמת יום הכיפורים זכורה אצלנו לרע, למרות ההכרעה האופרטיבית המרשימה שהשיג צה"ל בשתי החזיתות. היא זכורה לרע בשל קריסת סדרת הנחות יסוד שהביאה לתנאי פתיחה קשים למלחמה, ובשל המחיר הגבוה שגבה הניצחון הצבאי. האם ייתכן שהנחות יסוד שגויות שאפיינו אותנו ב-1973 הסתננו מחדש לתפיסת העולם הנוכחית שלנו?

במאמר זה, אם כן, לא נבקש להציג חידושים מחקרניים לגבי מלחמת יום

¹ תא"ל ערן אורטל הוא מפקד מרכז דדו לשעבר.

הכיפורים. תחת זאת נבקש לעשות שימוש במלחמה ההיא כבסיס לבחינה ביקורתית של תפיסת צה"ל לקראת המלחמה הבאה. מבחינה זאת, מלחמת יום הכיפורים עשויה להאיר לנו נקודות עיוורון קריטיות כאן ועכשיו – לשמש לנו "אור יקרות", כשמה של מערכת המכשול בתעלת סואץ שלא באמת הייתה.

תפיסת ההרתעה הישראלית

"(ישראל) היא בדרגה אחת יותר גבוהה ממעצמה צבאית בינונית (כמו צרפת ובריטניה - ע.א.). אלוף אריאל שרון, קיץ 1973 (בריוסף, 2013, עמ' 100)

ערב מלחמת יום הכיפורים נשענה תפיסת ההרתעה הישראלית על העליונות הצבאית הבלתי מעורערת שלה. עליונות זו הייתה מוכרת כהנחת יסוד בסיסית גם אצל המצרים, אצל הסורים ואף אצל הסובייטים. נשענת על הניצחון המובהק במלחמת ששת הימים ועל תוצאות מלחמת ההתשה (בר-לב, 1978, עמ' 2-8), הניחה מדינת ישראל כי למצרים אין אופציה צבאית של ממש למלחמה עם ישראל, הגם שיש לה אינטרס ברור לכך. "זה יהיה כרוך בחורבן נורא של מצרים. חורבן מוחלט", השיב שרון לשאלת מראיין על המחיר שיושת על המצרים במקרה של מלחמה (בריוסף, 2013, עמ' 100). שרון אמנם תיאר את העובדה שלמצרים אין קו נסיגה מתעלת סואץ – אלא בקהיר. עם זאת, ברור לגמרי שדבריו התייחסו גם לעדיפות הישראלית המוחלטת בשמיים, עדיפות שבאה לידי ביטוי גם בתקיפת מטרות עומק מצריות במלחמת ההתשה.

תפיסת ההרתעה הישראלית נשענה, איפוא, על הערכת נטו צבאית לגבי יכולת ההיזק הישראלית למצרים, במישור הצבאי והתשתיתי, בחזית ובעומק, במקרה של מלחמה. המצרים, כך הניחה התפיסה, אמנם מעוניינים בשבירת הקיפאון המדיני, אך לא יוכלו לעמוד במחירי המלחמה הצפויה, במיוחד על רקע מצבם הפנימי הרעוע, ולכן ימנעו ממנה. לפחות עד לשינוי המאזן הצבאי.

ובמעבר לצה"ל 2023. קווי השוני אמנם בולטים – כיום ממעטת ישראל להתבטא בנוסח של ניצחון צבאי מהיר. מלחמת לבנון השנייה לא הותירה את הצדדים תחת רושם מובהק כי צה"ל יכריע את האויב בכל מלחמה עתידית. ניכר כי בגבול הצפון נוצר מאזן של הרתעה הדדית, לא חד-צדדית. ובכל זאת, דווקא על רקע קווי השוני הללו, בולט גם הדמיון – ישראל מרבה להשמיע הצהרות לגבי החורבן הצפוי בלבנון במקרה של מלחמה. לא אחזור כאן על כל הנאומים שבהם השמיעו מפקדי פצ"ן, רמטכ"לים, שרי ביטחון וראשי ממשלה אזהרות לגבי החורבן הצפוי בלבנון במלחמה הבאה. תזת ההרתעה באמצעות חורבן אף הפכה למשנה סדורה כאשר שנות השקט שלאחר מלחמת לבנון השנייה יוחסו לתקיפת רובע הדאחיה בביירות.

כך הלכה תפיסת ההרתעה הצה"לית, שגם קיבלה את הכינוי "דוקטרינת הדאחיה", צעד אחד נוסף על זה של 1973, והיא מתבססת יותר על איום בתקיפות

לא־פרופורציונאליות מהאוויר ופחות על ההרתעה באמצעות הכרעת האיום הצבאי.² שיח הניצחון וההכרעה של תפיסת ההפעלה 2019, ביקש לשנות את גישת צה"ל למלחמה, ובכלל זה להרתעה, אך נראה שבסופו של יום משקל התקיפות האוויריות, והנזק למדינת לבנון, נותר מרכיב מרכזי בתפיסת ההרתעה הישראלית.

הרמטכ"ל אביב כוכבי, למשל, פנה לתושבי לבנון בנאומו בוועידה הראשונה למוכנות העורף: "אני מציע לכם לעזוב עוד לפני שנורתה הירייה הראשונה - עוצמת התקיפה תהיה דבר שלא ראיתם" (מערכת מעריב, 2022). בנאום אחר שלו הקדיש כוכבי שמונה דקות תמימות לתיאור ההיקף והעוצמה של מהלומות האש והנזק שייגרמו ללבנון כפועל יוצא של פריסת אתרי השיגור במרחב האזרחי, ולהצדקה משפטית של הנזק הצפוי (כוכבי, 2021).

נשיא מצרים, אנואר סאדאת, בדיון על תוכניות המלחמה עם המטה הכללי המצרי

כידוע, למרות איום התבוסה הצבאית והחורבן האזרחי שריחף מעליה, מצרים לא נרתעה ממלחמה. בהיעדר אפיק מדיני אלטרנטיבי בראייתה, המלחמה נתפסה כאינטרס חיוני. מצרים ניהלה את הסיכון על בסיס מענה מוגבל לאיומי חיל האוויר הישראלי, באמצעות סוללות טק"א שהוצבו סביב תשתיות חיוניות במצרים ועל בסיס הרתעה שכנגד באמצעות חטיבת טילי סקאד וטילי "קלט" סובייטיים ארוכי-טווח (משוגרים ממטוסים). גם שיטת הצליחה שגיבשו המצרים נועדה להיות פחות פגיעה לאיום חיל האוויר הישראלי.

האם חזבאללה, ופטרוניתו איראן, אכן יירתעו מהפעלת כוח ברוטאלית נגד

² ראו למשל את אמירותיו של הרמטכ"ל לשעבר, גדי איזנקוט, בעת ששימש כאלוף פיקוד הצפון הן במאמר שכתב (איזנקוט, 2010, עמ' 29-30) וכן בראיון שנתן (פישמן ורינגל-הופמן, 2008, עמ' 4).

ישראל בשל חשש מהחורבן הצפוי למדינה הלבנונית? האם רתיעה זו תתקיים גם נוכח אינטרס שיחייב, לשיטתן, מלחמה בישראל? כבר היום מצויה לבנון במשבר אזרחי, במשבר לאומי ובמשבר פוליטי שבמידה רבה חמורים מנזקיה הצפויים של מלחמה. האם עובדה זו שינתה במשהו את חזבאללה?

סאדאת תפס את מצרים כפגיעה לתקיפות עומק מצד ישראל. חטיבת הסקאד וטילי ה"קלט" היוו לכל היותר מענה חלקי לאיזון משוואת ההרתעה. האם איראן וחזבאללה, בעלי מאות אלפי ראשי הקרב, אלפים מהם מדויקים ומתמרנים, תופסים עצמם כחסרי מנוף-הרתעה באותה המידה?

רעיון אסטרטגי מורכב

"במצרים מתקיים תרגיל שנושאו כנראה כיבוש סיני. לפי מיטב ידיעתי ודעתי, על בסיס תחושה של הרבה חומר שיש לנו, מצרים מעריכה שאיננה יכולה ללכת למלחמה".
תא"ל אריה שלו, ע' ר' אמ"ן, 3 אוק' 1973 (אזוב, 2023, עמ' 109)

"לנאצר בשעתו הייתי אומר שאם נוכל להשיב לנו אפילו עשרה סנטימטר מאדמת סיני ולהתבסס שם איתן עד שלא יוכל שום כוח עלי אדמות להיזי אותנו, ישתנה המצב כולו - במזרח ובמערב ובכל מקום". אנואר סאדאת (סאדאת, 1978, עמ' 184)

מאז מלחמת ההתשה ברור היה להנהגה הישראלית שפניה של מצרים למלחמה. השאלה הייתה מתי תתחדש הלחימה ואלו מהתרחישים יתממשו, במנעד שבין חזרה להתשה לבין מלחמה כוללת לכיבוש סיני. הערכת "הסבירות הנמוכה למלחמה" הידועה, לא נגעה לעצם היתכנותה של מלחמה בעתיד הלא רחוק, אלא לשאלת הכוונה המצרית לצאת למלחמה בטווח הזמן הקרוב, לאור היעדר תנאים מספיקים, בעיקר מפציצים ארוכי-טווח.

אלא שההיגיון האסטרטגי שייחסה ישראל למצרים היה פשטני משהו. ישראל סברה שמטרת המצרים במלחמה תתמקד בהשבת סיני לריבונותם, באמצעות מתקפה מוגבלת עד לקו המעברים. אך ההיגיון של סאדאת היה מורכב יותר. לא פחות מכפי שביקש להחזיר לידינו את סיני, ביקש סאדאת להיחלץ מעמדת הנחיתות המדינית ומההשפלה שאליה נקלע כתוצאה מתבוסת 1967 ודחיקת מצרים לזרועות הגוש המזרחי של המלחמה הקרה. היגיון המלחמה של סאדאת, אם כן, היה ליצור הישג צבאי מוגבל (אף יותר משהעריכו בישראל), אך בטוח. כדי להיחלץ מההשפלה ולהיות מסוגל להניע מהלך מדיני שסופו לא רק החזרת סיני אלא גם כניסת מצרים למחנה המערבי, המתגמל יותר.

ובמעבר, שוב, ל-2023. בהסתכלות צרה לא ברור מדוע ירצו איראן וחזבאללה לזיום מלחמה בצפון. ההרס הצפוי ללבנון הוא מובטח ונרחב. גם הסיכון לאיראן אינו מבוטל. כן ברור שבסופה של הלחימה תשמור ישראל על ריבונותה בגבולותיה,

והמחיר שישלמו חזבאללה ואיראן על הישגים ראשוניים במלחמה, ככל שיהיו, יהיה גבוה. מלחמה, לכאורה, לא נראית סבירה או אפילו הגיונית. אם תפרוץ, לפי הלך המחשבה המקובל, היא תפרוץ כתוצאה ממיס־קלקולציה או מהסלמה בלתי־נשלטת.

אך האם ייתכן כי לציר האיראני עשוי להיות היגיון אסטרטגי אחר? מפותח יותר? למשל, חילוץ איראן מהפינה שאליה נקלעה? ייתכן שבהקשר סרבנותה במו"מ על הסכם הגרעין והסיוע שהיא מגישה לרוסיה במלחמתה באוקראינה, או בהקשר עתידי אחר. היגיון כזה ודאי יכלול רעיון נוסח "שבירת דימוי העוצמה הישראלי", וכתוצאה מכך פירוק המחנה האנטי־איראני המתהווה באזור. האם בלתי־אפשרי שהיגיון איראני רחב כלשהו יאפשר לה לשכנע את חזבאללה כי המהלך הולם גם את האינטרסים שלו? אחרי הכול, את עיקר המחיר תשלם המדינה הלבנונית... האם את ההיגיון האיראני־חזבללאי בהכרח קל לנו יותר להבין ביחס למצרים של 1973?

תפיסת ההתרעה המודיעינית בהיעדר חיץ

"בסבירות גבוהה שסימנים מעידים יגיעו אלינו (...) אני יכול להבטיח התרעה על נושא הצליחה". אלוף אלי זעירא, מאי 1973 (בריוסף, 2013, עמ' 117).

"הלכתי לזכות את קו בר לב במבט אחרון (...) מבעד למשקפת התאמצתי לגלות סימני פעילות, עדויות כלשהן לכוננות האויב. לא ראיתי דבר. ובכן סעד, אמרתי בעודי מחזיר את המשקפת למאמון, כנראה שהאויב איננו יודע עדיין דבר" רמטכ"ל מצרים, סעד אדין א'שאזלי- מתאר את 5 באוקטובר 1973 (שאזלי, 1980, עמ' 156).

הקונספציה הידועה גרסה כי מצרים לא תצא למלחמה בלי יכולת הפצצה ארוכת טווח שתאזן את הרתעת תקיפות העומק של חיל האוויר הישראלי, וכי סוריה לא תצא למלחמה בלי מצרים. ולכן הערכת אמ"ן ערב המלחמה הייתה כי הסבירות למלחמה נותרה נמוכה. אלא שתפיסת ההתרעה הייתה מורכבת יותר. הערכות אמ"ן הסתמכו גם על סימנים מעידים - קרי, על היכולת הצבאית המעשית של מצרים לצאת למלחמה על בסיס פריסת כוחותיה בחזית (אזוב, 2023, עמ' 27). בפועל, התברר שהסימנים המעידים הרבים שהצטברו באוקטובר 1973, נותרו כפופים לפרשנות. במיוחד ידוע מסמך אמ"ן מבוקר ה־5 באוקטובר 1973 שפירט 39 סימנים מעידים למלחמה ושנחתם בסעיף 40 המפורסם לפיו "הסבירות שהמצרים מתכוונים לחדש הלחימה היא נמוכה" (אגף המודיעין, 1973).

אחד מהאתגרי ההתרעה המודיעינית שזוהו והוסברו לפני המלחמה, הן על־ידי ראש אמ"ן והן על־ידי הרמטכ"ל אלעזר, היה היעדר החיץ. מאז מלחמת ההתשה היה מצוי צבא מצרים במצב של פריסה מבצעית בקו התעלה, מול כוחות הבט"ש של

צה"ל. במצב זה קשה היה לספק התרעה משמעותית, לפחות לא לתרחישי מלחמה חלקיים שאינם כוללים הנעה משמעותית של כוחות מעומק מצרים אל הקו (בר-יוסף, 2013, עמ' 114).

אתגר נוסף היה תפיסת המלחמה המצרית. כל עוד לא הבין צה"ל את רעיון המלחמה שהתפתח בצד השני, לא ניתן היה לראות את ההיגיון שבמהלך מצרי יזום שסופו, כך בעיניים ישראליות, להיכשל. תפיסת המלחמה של סאדאת תפסה כי היממה הראשונה של המלחמה – שבה ייאחזו דיביזיות החי"ר המצריות ברצועה צרה מעבר לתעלה – היא שתגדיר את הישגיה המדיניים, גם אם בהמשך תשלם מצרים מחיר כבד. אִי-הבנת הרעיון המצרי היא שהביאה את קציני המודיעין לדבוק בהסבר של תרגיל מצרי גדול, שהתברר כהונאה, גם כשנצברו סימנים מהותיים שסתרו הסבר זה.

ובמעבר לצה"ל 2023. גם היום פרוסים כוחות הבט"ש של צה"ל בצפון מול גרעין סדיר גדול של כוחות האויב בדרום לבנון. כוחות אלה ערוכים למלחמה בהתרעה קצרה. היערכות חזבאללה למלחמה כוללת תחייב אותו אמנם לגייס כוחות נוספים, ולהעתיק כוחות אחרים מצפון המדינה לדרום. הוא גם יידרש לעבור ממערך עמדות שגרה למערך עמדות חירום. אך זמן ההיערכות של צה"ל למלחמה בצפון צפוי להיות ארוך בהרבה. העוצמה הצבאית הקריטית של הארגון – מערכי הרקטות והטילים שלו וחלק מכוחות העלית שלו (רצ'ואן) זמינים לפעולה בקו העימות בהתרעה אפסית. יתר על-כן, בשונה מצבא מצרים, חזבאללה הוא ארגון המורגל בהפעלה נסתרת ושקטה יחסית של כוחותיו. הוא ללא ספק יעשה מאמץ להמעיט בהסגרת "סימנים מעידים". ובנוגע לקרבה הפיסית, יש לציין שבין כוחות הבט"ש של צה"ל בקו, לליבת הכוח הסדיר של חזבאללה, לא חפורה תעלת סואץ, אלא רק מכשול הנדסי שבנתה ישראל בשנים האחרונות.

האם אין לחזבאללה גמישות לעצב לעצמו תפיסת מלחמה, שלפחות תחילתה מבוססת על הפתעת צה"ל בקו, ללא היערכות מקדימה של ממש? האם הצלחה משמעותית במהלך הראשוני של המלחמה עשויה להוות בראייתם פיצוי ראוי למחירים הצפויים להם בהמשכה? כעת ניתן לחבר את המציאות האופרטיבית בקו לסוגיה הקודמת של הרעיון האסטרטגי המורכב – הייתכן שהמחירים שצפויים צה"ל והעורף הישראלי לשלם על התמשכות הלחימה יהוו בעיני איראן וחזבאללה יותר מפיצוי הולם למחירים הצפויים להם, ממש כשם שהמצרים גאים עד היום באבדות שגרמו לצה"ל ומפחיתים בחשיבות המחיר שנגבה מהם עצמם? האם ייתכן שהם יראו במלחמה אפשרית כזו אמצעי לערעור מעמדה של ישראל והחלשה דרמטית של גוש המדינות המתנגדות לאיראן באזור?

למידה מהקרבות שלפני המלחמה כמאששת הנחת העליונות הצבאית

"מה שראינו הלילה היה רק קצה הקרחון של היכולות שלנו".
תא"ל רונן מנליס, דובר צה"ל, על מבצע המב"ם "בית הקלפים" (מערכת מעריב, 2018)

"יכולנו לא לדעת על השיירה שעוברת מאיראן לסוריה, יכולנו לא לדעת מה יש בה, ויכולנו לא לדעת שמתוך 25 המשאיות, משאית מס' 8 היא המשאית עם האמל"ח".
הרמטכ"ל אביב כוכבי בנאום באוניברסיטת רייכמן בדצמבר 2022 (מערכת Ynet, 2022)

הביטחון העצמי המופרז שאפיין את החשיבה הישראלית שלפני המלחמה הוא מן הידועות (גלבר, 2021). בדרך כלל מיוחסת המידה המופרזת של הביטחון העצמי לתוצאות מלחמת ששת הימים. עם זאת חלק מהמחקרים מזכירים גם את פשיטות מלחמת ההתשה כמקור ללמידה שגויה של צה"ל לקראת המלחמה (בר־יוסף, 2013, עמ' 99).

השנים שלפני המלחמה אופיינו ברצף פשיטות נועזות ובהצלחות מבצעיות של צה"ל. מבצעים כמו "תרנגול 53" (הפשיטה על המכ"ם המצרי, דצמבר 1969), "בולמוס 6" (הפשיטה על האי גרין, יולי 1969), "רימון 20" (הפלת הטייסים הסובייטים, יולי 1970), "אביב נעורים" (הפשיטה על מפקדות המחבלים בביירות, אפריל 1973) והפלת 12 המיגים הסוריים (ספטמבר 1973) - הם רק מקצת ההצלחות של צה"ל בין המלחמות.

תשומת לב מיוחדת יש להקדיש לפשיטות המשוריינות, החשובות לדיון שלנו בשל הזיקה הישירה בין הפעלת השריון בין המלחמות לתפיסת ההגנה מבוססת השריון שעליה חשב צה"ל גם בהקשר של המלחמה עצמה. מבצע "רביב" בספטמבר 1969 בגזרת התעלה ו"מלחמת שלושת הימים" (מבצע "קיתון 10", יוני 1970) ברמת הגולן הסורית - שתי פשיטות משוריינות - היו חלק מההצלחות שהעצימו את תחושת הביטחון הצה"לית לפני המלחמה. חשוב מכך, פשיטות משוריינות אלה היוו אישוש לתפיסתו של צה"ל לא רק באשר לעליונות הצבאית הכללית אלא גם לאפקטיביות תורת השריון שלו (בר־יוסף, 2013, עמ' 99).

העובדה שהמבצעים המוצלחים הרבים של מלחמת ההתשה, נהנו בדרך כלל מעקרונות היוזמה, ההפתעה, וממעטפת צמודה של סיוע אווירי - תנאים מבצעיים שלא דווקא יאפיינו קרב הגנה במלחמה כוללת - לא הקהו את רושם ההצלחה. נראה כי מבצע "תופת", פשיטת השריון הכושלת על העיירה כראמה במרץ 1968, בצד הירדני של בקעת הירדן, לא השפיע באופן הפוך על תחושת הביטחון הישראלית, אם בשל היותו מוקדם יותר ואם מסיבות אחרות.

ובמעבר לצה"ל 2023. הגרסה העכשווית לקרבות שלפני המלחמה הם פעילות צה"ל ההתקפית במערכה שבין המלחמות (מב"ם). המב"ם אינה מלחמת התשה שיזם האויב. להפך, זוהי סדרת מבצעים שיזמה ישראל שנועדו למנוע מהאויב

להיערך על גבולנו באופן שיחמיר את האיום על ישראל. אדרבא, המב"ם היא לקח ישיר מהטעות האסטרטגית של ישראל שלא מנעה את התחמשות חזבאללה אחרי מלחמת לבנון השנייה.

עם זאת, אנו עוסקים כאן בלמידה הישראלית מהחיכוך הקרבי שלפני המלחמה. במובן זה, ההצלחות האוויריות של ישראל בסוריה, המקנות לצה"ל ביטחון רב ביכולתו המודיעינית והאווירית, נושאות דמיון רב להצלחות של צה"ל במלחמת ההתשה. המב"ם נשען בעיקר על היכולת המודיעינית והאווירית של צה"ל, ונדמה שההצלחות במב"ם מחזקות את נטייתנו להישען על מרכיב כוח זה גם במלחמה. ב-1970 התערעה העליונות האווירית של צה"ל במרחב התעלה. למרות זאת הערכות צה"ל לגבי תפקיד חיל האוויר במלחמה נותרו אופטימיות, ייתכן שגם על רקע העליונות שהפגין חיל האוויר מול מטוסי הקרב של האויב בקרבות ההתשה. עם זאת, ב-1973 נועד עיקר נטל הלחימה לכוחות היבשה. הפשיטות של מלחמת ההתשה חיזקו את הנחת העליונות הישראלית בתחום זה ובמיוחד בלוחמת שריון שעמדה בלב תפיסת ההגנה.

ב-2023, עיקר נטל הלחימה בתפיסת צה"ל מיועד לחיל האוויר. תקיפות המב"ם מאששות בעיני צה"ל שוב ושוב את תוקפה של ההנחה הזו. אך אפשר להניח כי תקיפות האוויר הישראליות בסוריה וברחבי המזה"ת במסגרת המב"ם, נהנות היום, בדומה לפשיטות של מלחמת ההתשה, ממעטפת חריגה של מודיעין מדויק, של חימוש מתקדם ושל יכולות מסייעות. האם נכון להניח כי המעטפת המבצעית העשירה הזו תאפיין גם את ההפעלה המאסיבית של הכוח האווירי הצפויה במלחמה הבאה? האם נכון להניח כי אלמנט ההפתעה המאפיין את תקיפות המב"ם יישמר גם בהקשר מלחמתי? האם נכון להניח כי בשעת לחימה יהיה האויב חשוף ופגיע באותה מידה המאפיינת את הפעילות המנהלתית והלוגיסטית שהוא מקיים בשגרה? האם הביטחון שאנו רוחשים ביכולותינו במב"ם משקף גם את מצבנו במלחמה?

תפיסת הבלימה על קו העצירה

"יש כאן מכשול מים ממדרגה ראשונה שהוא מצטיין בזה שבניגוד לנהרות אחרים הוא מאוד ישר". אלוף אברהם אדן, דצמבר 1968 (בריוסף, 2013, עמ' 77)

למרות מרחבי סיני, תפיסת ההגנה ב-1973 נעדרה את רעיון העומק. הייתה זו בחירה מודעת שנעשתה לאחר דיונים וויכוחים ערים ומתועדים (זעירא, 2004, עמ' 77-94). מרחבי סיני לא נוצלו להכלת הכוחות המצריים ולהכרעתם בשל דבקות ההנהגה ברעיון של "אף שעל", למרות התנאים החדשים של מרחב הגנה נוח (אזוב 2023, עמ' 9-23). גם הרעיון של יצירת עומק קדמי, באמצעות תקיפת מנע, לא קרה, זאת בשל היעדר לגיטימציה בין-לאומית להיות הצד היוזם בתנאים האופרטיביים שסיפק חצי האי סיני.

ואכן, ממשלת ישראל נמנעה בבוקר ה־6 באוקטובר 1973, כשמלחמה כבר הייתה בגדר עובדה, ממתקפה אווירית מקדימה שתשבש את הצליחה המצרית. סגן הרמטכ"ל במלחמה, אלוף ישראל טל, גינה את אי־ההתאמה של תפיסת ההגנה בסיני לתנאים שנוצרו מאז 1967 וכינה אותה "ליקוי מאורות" (טל, 1996, עמ' 146). אך לצד הביקורת החריפה יש לזכור כי תוכנית המגננה הישראלית נשענה על יתרון ייחודי – המכשול העצום שהיוותה תעלת סואץ בפני כל מאמץ מתקפה מצרי. מכשול זה שוכלל טרם המלחמה – סוללת עפר גבוהה נבנתה על גדת התעלה ושרשרת המעוזים הבטיחו תצפית רצופה שתמנע צליחה בהפתעה. ניכר שהחשיבה הצבאית הושפעה מטבעה של התעלה כמכשול צבאי יעיל, הן בשל רוחבה המרשים והן מתוקף המאפיין הייחודי שלה – הקו הישר שבו נחפרה, מה שהקל מאוד על שליטה בה בתצפית ובאש (בר־יוסף, שם).

החשיבה הייתה כי מכשול זה, בצירוף העליונות הצבאית הישראלית, יאפשר בלימת המצרים על בסיס הקו. בפועל, כידוע, התבסס מבצע הצליחה המצרי על מאות צוותי חי"ר בכמה גלי תקיפה על גבי סירות גומי. זרנוקי מים עוצמתיים מוטטו במהירות את סוללת העפר בצד הישראלי. השליטה הישראלית על התעלה בתצפית, אך לא באש מספקת, לא סיפקה יתרון משמעותי מול מבצע צליחה מבוזר ורובוסטי כל כך. שרשרת המעוזים שנבנתה לבט"ש הפכה לנטל בקרב ההגנה, ומעט הכוחות הזמינים שקעו בקרבות חילוץ של לוחמי המעוזים. מחיר יקר עוד יותר מקרבות הבלימה גבו מתקפות הנגד – ניסיונות עקרים להדוף את המצרים, שכבר היו מחופרים במגנני נ"ט מגובים בארטילריה ובמטריית טק"א.

ובמעבר לצה"ל 2023. בשונה מסיני, הגליל מיושב באזרחים ישראלים מקו הגבול ממש. גם אם יפנו היישובים טרם המלחמה (מה שיהיה קשה במקרה של כשלון ההתרעה המוקדמת), הגליל רחוק מלהוות מרחב תמרון נוח להגנה ניידת. אין מנוס, אם כן, מיישום תפיסה שעיקרה בלימה, תוך מיצוי מרחבי הכלה מוגבלים בשטחנו. גבול הגליל גם לא מאופיין במכשול טבעי, ותנועת אויב לעבר הגבול יכולה להתבצע בנתיבים סמויים. כמענה לכך משקיעה מדינת ישראל בשנים האחרונות תקציב נכבד בהקמת מכשול מלאכותי בגבול – מערכת של גדרות וחומות רבודים בחיישנים מודיעיניים ובמרכזיות תצפית. היקף ההשקעה מלמד על מרכזיות המכשול בתפיסת ההגנה. היום, כמו אז. לכן, אם נתאר את תפיסת ההגנה הנוכחית שלנו בצפון כתפיסת בלימה מבוססת התרעה, תגבור כוחות, סיוע אווירי ומכשול, כנראה שלא נטעה בהרבה.

ומה לגבי אפשרות מכת המנע המקדימה? מדינת ישראל של 2023 נתפסת ככוח אזורי חזק בהרבה, אפילו ביחס לזו שאחרי 1967. האם מתקפה מקדימה יכולה להיחשב כמרכיב מרכזי בתפיסת ההגנה שלנו מול חזבאללה? האם אנו יכולים להניח בביטחון כי תינתן התרעה מוקדמת, אפילו קצרה, וכי בעקבותיה אכן סביר שתתקבל החלטה על מתקפת מנע ישראלית שתתפרש בוודאות כמלחמה יזומה מצד ישראל?

ולגבי המכשול - האם נכון להניח כי המכשול ההנדסי שהוקם בפצ"ן אכן יספק מרחב עיכוב והתרעה שיאפשר לכוח המגן לאתר את מאמצי החדירה ולבלום אותם, לפחות עד להגעת הכוחות המתגברים? האמנם צפינו את כל הטכניקות היצירתיות האפשריות מצד האויב להתגברות מהירה על המכשול?

וזמינות העתודות והאש - האם העתודות של צה"ל למקרה של כשלון חלק מהנחותינו המוקדמות, הן גדולות וזמינות די הצורך? האם כוח האש הזמין בשגרה בפיקוד הצפון מספיק לסיוע בבלימת הכוחות החודרים הצפויים? האם יכולות התצפית החולשות על מכשול הגבול, ושבלעדיהן לא תיתכן הכוונה יעילה של הארטילריה הפיקודית, יתפקדו גם תחת אש האויב?

מטוס קרב של חיל האוויר מסוג פנטום מעל כוח שריון של צה"ל בסיני במלחמת יום הכיפורים (צילום: נחום גוטמן)

תפקיד חיל האוויר במלחמה

"והעובדה שאנחנו מעזים לא לגייס מילואים מוקדמים נובעת מזה שאנו מאמינים ביכולתו של חיל האוויר לייצר בלימה".

הרמטכ"ל אלעזר, מתוך דו"ח ועדת אגרנט (זעירא, 2004 עמ' 60)

מכלל המחקרים עולה תמונה דומה.³ לחיל האוויר היה ב-1973 תפקיד קריטי בתפיסת ההגנה הישראלית. הכוח הסדיר הדליל בקו נועד לבלום מתקפה מצרית עדיפה, באם תבוא, רק באמצעות סיוע אווירי מאסיבי, שגם ישמר את העליונות האווירית בסיני ויבטיח את הגעת כוחות המילואים. יותר ממחצית מתקציב הביטחון בשנים שלפני המלחמה, כך מדגישים כמה וכמה מהחוקרים, הוקצו להתעצמות חיל האוויר, שאכן הפך ערב המלחמה לכוח מודרני מצויד במיטב המטוסים והאמצעים של התקופה (פינקל, 2022, עמ' 70).

המכשול למימוש תפיסה זו, מכשול שהיה מוכר היטב לחיל האוויר הישראלי, היה מערך טילי הקרקע-אוויר החדיש והצפוף שהציבה מצרים במרחב התעלה בסיומה של מלחמת ההתשה ועובה לקראת המלחמה. חיל האוויר לא החמיץ את התפתחות האיום החדש. התמודדות האמריקאים עם מערכי ההגנה האווירית בצפון וייטנאם שימשה נורת אזהרה. חיל האוויר פיתח את תוכנית "תגר" לפיצוח מערכי הטק"א המצריים, הן באמצעות טכניקות חדשות והן באמצעות אמל"ח אמריקאי חדש. הנחת העבודה הייתה כי חיל האוויר ידע להתמודד עם הטק"א המצרי וגם למלא את תפקידו בסיוע לקרבות פיקוד הדרום (ברונפלד 2017, עמ' 158-160; בר-יוסף, 2013, עמ' 96).

הנחת העבודה הופרכה, כידוע. חיל האוויר לא הצליח לעצור את הצליחה המצרית, ספג אבדות כבדות מהטק"א המצרי, ותרומתו נותרה שולית גם בקרבות הבלימה ובניסיונות להדוף את החי"ר המצרי ממאחזיו. הסיוע האווירי ליבשה צומצם בשל שחיקת חיל האוויר מעבר לקו שנתפס כנסבל. מטוסים וטייסים הם נכס יקר במיוחד, ולשימור הכוח יש משקל גדול בקבלת ההחלטות המבצעית, גם בתנאים אופרטיביים קשים.

ולצה"ל 2023. האם תפיסת הלחימה שלנו היום רגישה פחות להנחות העבודה לגבי תרומת הכוח האווירי? רחוק מכך. אם באוקטובר 1973 נסמך צה"ל על חיל האוויר בעיקר לצורך שלב מניעת הצליחה והבלימה, הרי שהיום נתפס הכוח האווירי כעוצמה המרכזית בכל שלבי המלחמה. סיוע קרוב של חיל האוויר נחשב כנחוץ לפיקוד הצפון הן לעצירת מתקפה אפשרית לשטחנו, והן כצורת המתקפה העיקרית על מערכי הרקטות והטילים של האויב. מטוסי חיל האוויר אמורים לשאת

³ ראו, למשל, את מחקרו של פרופסור בר-יוסף (2013) ושל אל"ם (מיל"ד) ד"ר גורדון (2008).

בעיקר נטל הלחימה, לפחות זה ההתקפי, נגד מערכי הטיילים, הרקטות והכטמ"מים של האויב. מערכים אלה מהווים, כידוע, את עיקר האיום על עורף ישראל ועל תשתיותיה החיוניות.

מטוסי קרב F-35 של חיל האוויר באימון (אתר חיל האוויר)

סם ברונפלד (2017) ותא"ל (מיל") ד"ר מאיר פינקל (2022) הצביעו על הביטחון הלא מוצדק שפיתח חיל האוויר בתוכניתו "תגר" נגד הטק"א המצרי. האם הנחות היסוד של צה"ל באשר למיצוי העוצמה האווירית במלחמה עתידית בלבנון, חסינות משגיאות? ברור שלחזבאללה אין, ולא צפוי להיות, מערך טק"א צפוף כמו זה המצרי ב-1973. ועדיין, האם ייתכן שנופתע משיעורי נפל גבוהים מאלה שצפינו מראש? האם ייתכן שלמול סיכון גובר למטוסי חיל האוויר, שהתייקרו והתמעטו מאז 1973, נצמצם את תוכניות התקיפה האווירית שלנו? האם ייתכן שנופתע בממדים נוספים? טילי ה"שרייק" מתוצרת ארצות-הברית נגד מכ"ם, שסופקו לצה"ל בראשית שנות ה-70, לא מילאו את הציפיות מהם מול הסוללות המצריות (ברונפלד, 2017, עמ' 167). האם ייתכן שגם חלק מהחימוש החדש של ימינו ייתקל באתגרים חמורים מהצפוי? האם ייתכן כי חלק מהמטרות שנתקוף בהצלחה בשדה הקרב ישפיעו על אפקטיביות האויב פחות מהמצופה? למשל, שחלק משמעותי מאתרי השיגור יותקפו כשהם כבר ריקים, אחרי שתכולתם שוגרה לעורף ישראל. או תרחיש אחר - שהאויב ילמד מהר מכפי שאנו סבורים וייזנח תשתיות לחימה לטובת עמדות שאינן מוכרות לנו כמטרות? האם אפשר לשלול תרחיש שלפני יופנה חיל האוויר לזירה רחוקה, איראן, למשל, ממש כפי שהופנה בדחיפות ב-7 באוקטובר לחזית הסורית? האם כוחות הבלימה החדשים שלנו מול איום האש - מערך ההגנה האווירית -

יוכלו לעמוד בעומס הטיילים והרקטות הצפוי בעורף, באם מערכת התקיפה של חיל האוויר תשתבש? האם בסיסי חיל האוויר ימשיכו לתפקד כנדרש מהם במלחמה תחת האש הצפויה להיות מופנית אליהם?

ב-1973 הייתה תפיסת הבלימה של צה"ל בגבול רגישה מכדי להנחות על אפקטיביות הסיוע האווירי. היום, גם תפיסת הבלימה וגם גישת ההתקפה העיקרית על מערכי השיגור של האויב – עיקר האיום כלפינו – שתיהן רגישות מאוד להנחות הללו, במקרה השני עד כדי תלות כמעט מוחלטת. כנגזרת מכך גם תפיסת ההגנה על העורף, שתלויה בתרומת המאמץ ההתקפי לצמצום השיגורים, גם היא רגישה מאוד להנחות הללו. פינקל אף הצביע על האפשרות שהעוצמה האווירית שלנו כבר חצתה את נקודת שיא ההצלחה (פינקל, 2017, עמ' 57-64), האם נכון להמשיך להישען, אסטרטגית ואופרטיבית, באופן משמעותי כל כך על הצלחה מלאה של הכוח האווירי?

לוחמת היבשה

"לפנינו עמד להתחולל עימות היסטורי: ההתמודדות הראשונה בין התפיסה של מלחמה השריון היונקת בעיקרה ממלחמת העולם השנייה לבין נשק החי"ר של הדור הבא".
 רמטכ"ל מצרים סעד אידין א'שאזלי (שאזלי, 1980, עמ' 163)

הביטחון העצמי ערב מלחמת יום הכיפורים נשען על כמה נדבכים. דנו כבר בנדבך המודיעיני ובנדבך האווירי. עם זאת נדמה שהחשוב שבנדבכים הללו היה הביטחון של צה"ל בעליונות כוח המחץ היבשתי. עליונות המפקד הישראלי, האיכות הדוקטרינרית של כוח השריון הישראלי, לכידות היחידות – כל אלה נחשבו למשתני הכרעה מובהקים. המצרים הכירו בעליונות צה"ל גם ביבשה. המענה לכך בתפיסת המלחמה שלהם היה ריכוז אמצעי נ"ט ביחידות הצולחות עד כדי צפיפות של עשרות ומאות קני נ"ט לק"מ חזית. בתמצית, מהלך צליחה מפתיע והיאחזות מהירה ברצועת קרקע קרובה מעבר לתעלה, מוגנת בצפיפות בני"ט ובטק"א – היה הפתרון המשבש של סאדאת לעליונות הצבאית הישראלית.

גם ב-2006 לא נמצא מענה מבצעי הולם למארבי הנ"ט של חזבאללה שהתבססו על טילים מתקדמים מסוג קונקורס וקורנט. במלחמת יום הכיפורים נתקלו כוחות המילואים הראשונים במארבי קומנדו מצרי שניסו למנוע את גישתם לחזית.⁴ מארבים אלה סולקו במהירות יחסית על-ידי השריון הצה"לי, נוכח היעדר יכולת נגד טנקים מספקת מצידם.

חזרה ל-2023. האם יצליחו עתודות צה"ל להגיע לחזית בזמן וללא שחיקה קשה מדי נוכח האפשרות שכוחות חזבאללה יאחזו בשטחים שולטים ויחסמו את הגישות לחזית באש נ"ט צפופה וארוכת-טווח שתרוכז לצירי הגישה ההכרחיים? האם הגנות

⁴ ראו למשל את המארב בין רומני לבלוזה ב-7 באוקטובר 1973, (קדיש 2022, עמ' 9-25).

רק"ם, כמו "מעיל רוח" ואחרות, אכן מטות את הכף לטובתנו גם נוכח צפיפות קני הנ"ט המתקדמים הצפויה? ואם כן, כיצד יתמודדו לוחמי החי"ר החשופים, יחידות הרק"ם הפחות מתקדמות, והדרגים הלוגיסטיים? ב-1973 היו אלה טילי הסאגר וה-RPG שערערו את תפיסת העליונות של השריון הישראלי. ב-2023 אלה טילי הקורנט המתקדמים ואף יותר - כטמ"מים ורחפנים אוספים-תוקפים ומכווני אש ארטילרית, שמעצימים מאוד את פגיעות הכוח היבשתי לאויב. האיום האנכי החדש מפחית מאוד את רלוונטיות העליונות האווירית הישראלית בהקשר של אבטחת האגף האנכי של כוחותינו. איתי ברון סבור כי מהפכת הדיוק של האויב תביא אותו לפיתוח גישת לחימה חדשה שמהותה ריכוז מאמצי איסוף ותקיפה לצורך השמדת כוחות היבשה של צה"ל (ברון, 2023). האם אנו מוכנים למודל זה של לחימה?

גדוד שריון מחטיבה 7 באימון ברמת הגולן (דובר צה"ל)

לא רק האיום על כוחותינו. תכלית הלחימה עצמה התערערה. הכוח היבשתי בסיני הוא שהכריע את המלחמה בסופו של דבר באמצעות העתקת המלחמה לשטח מצרים וכיתור הארמיה השלישית. כיצד אמור תמרון יבשתי להכריע את הכוח הצבאי של חזבאללה בלבנון, שהוא כידוע מבוזר ומפוזר, אינו דורש אספקה מיוחדת ועומד במשימתו כל עוד הוא מתמיד בשיגור הטילים לעורף ישראל? חמישים שנים מאז מלחמת יום הכיפורים ונראה שאנו עדיין מתקשים לפצח את אתגר החי"ר רווי הנ"ט. צורת האיום הזו רק התפתחה והשתכללה, כפי שניתן

לראות בשימוש בממד האווירי החדש במלחמת רוסיה-אוקראינה ובמלחמת נגורנו-קרבאך השנייה (2020). צה"ל שכלל, אמנם, את אמצעי ההגנה של חלק מהטנקים ומהנגמ"שים, אך חלק מהכוח עודו פגיע. יכולות האיתור ותקיפת כוחות הנ"ט נותרו מוגבלות ותלויות מאוד בסיוע מודיעיני ואווירי. ב-1973 מגנני הנ"ט החזיקו ברצועת החוף הצרה שממזרח לתעלה. הפתרון, בסופו של דבר, היה לעקוף ולכתר אותם. ב-2023 מגוון הנ"ט המתקדם של האויב על מערכי שיגור הטילים והרקטות לעורף ישראל. האם עקיפת הבעיה היא עדיין מענה רלוונטי?

במקום סיכום

חשוב להדגיש - קווי השוני בין צה"ל ואתגר המלחמה הבאה של 1973 ושל 2023 הם חשובים ובלטים. צה"ל של היום נהנה מיתרון טכנולוגי שעליו לא יכלו המגנים של 1973 לחלום. פיקוד הצפון 2023, בשונה מפיקוד הדרום 1973, מתייחס ברצינות רבה לשלב המגננה במלחמה הבאה. גם ברמה האסטרטגית - צבאות מצרים וסוריה המגובים בסיוע סובייטי פינו את מקומם לאויב לא-מדינתי. מדינת ישראל של 2023 על קרוב ל-10 מיליון תושביה וכלכלתה המשגשגת, אינה המדינה הקטנה והצעירה של 1973.

את קווי הדמיון האסטרטגיים והאופרטיביים שפירטנו כאן אפשר ונכון לסייג. המודיעין הישראלי חזק ומדויק היום לאין ערוך ביחס לזה של 1973. הוא רגיש פחות להערכת המודיעין המחקרית ונשען יותר על עובדות ונגישות איסופית. חיל האוויר, מהמתקדמים בעולם, נהנה מכמעט בלעדיות בשמי האזור.

ובכל זאת, קווי הדמיון קיימים. אפשר לראות ברעיון האופרטיבי של סאדאת את האב הקדמון של תפיסת המלחמה של חזבאללה. חטיבת הסקאד וטילי הקלט, משקל-הנגד לחיל האוויר הישראלי, התפתחו לצורה האופרטיבית העיקרית של האויב הנוכחי - מתקפת אש משוכללת לעורף ישראל. מערך הטק"א הצפוף לא שוחזר, אמנם, על-ידי חזבאללה, אך הוא מקיים מאמץ אדיר להבריה מערכות טק"א ללבנון, שיגבו מחיר מחיל האוויר הישראלי ושישבשו את פעולתו. ובעיקר - מתקפת החי"ר-נ"ט שמתכנן האויב בגבול הגליל דומה מאוד לתוכנית המתקפה המצרית של אז. קווי הדמיון מחייבים אותנו להרהור ביקורתי בהנחות היסוד הנוכחיות. הרהור שהיה חסר בשנים שלפני המלחמה ההיא.

שני קווי דמיון בולטים במיוחד - אז והיום - ההישענות העצומה על הנחת ההצלחה של המודיעין ושל חיל האוויר.

שילוב הכישלונות - המודיעיני והאווירי - הוא ההסבר החשוב ביותר, לפחות ברמה האופרטיבית, למחיר הכבד שגבתה המלחמה. יובל שנים אחר כך, נדמה שצה"ל רק הגביר את התלות המבצעית בשני מרכיבי כוח אלה. מצד אחד שניהם התחזקו מאוד. מצד שני, היקף משימותיהם ועומק ההיסמכות עליהם גדלו אף יותר, תופעה שתוארו כ"שמיכה מתוחה" (ידעי ואורטל, 2022).

אמ"ן נדרש היום לא רק לספק התרעה מודיעינית, אלא גם לספק מודיעין טקטי בהיקפים אדירים, לרבות את 3000 המטרות המפורסמות ליממת לחימה, שעומדות בלב תפיסת הלחימה הצה"לית. אמ"ן נדרש לספק מודיעין טקטי מעמיק זמין ודינאמי בהיקפים דומים גם באיו"ש ובעזה. נוסף על אלה הוא נדרש לפתח את היכולת המודיעינית שתאפשר מבצעים רחבי-היקף באיראן - מדינה בת 86 מיליון תושבים הנפרסת על מיליוני קמ"ר ובוודאי מכילה כמה עשרות אלפי מטרות רלוונטיות בעיניים ישראליות. מטרות אלה מחייבות איסוף ועיבוד מודיעיני, כמו גם עדכון מתמיד, במציאות של העלאת מוכנות ישראל למלחמה נגד איראן.

כל זאת נדרש אמ"ן לעשות תוך שהוא ממשיך להוות את הציר המרכזי במערכת המב"ם, שבהן הוא נדרש לעקוב באופן שוטף ודינמי אחרי מבצעי אויב מתהווים ולספק מודיעין לא רק על שיירת האמל"ח מאיראן ללבנון, אלא אפילו על מיקום המשאית הרלוונטית בשיירה, כפי שהדגיש בשעתו הרמטכ"ל כוכבי באחד מנאומו. גם העומס על חיל האוויר רק גדל בשנים שחלפו. חיל האוויר הוא הכוח המבצעי העיקרי שאמור לבלום את מתקפת הרקטות והטילים לעורף ישראל באמצעות תקיפת מטרות בלבנון במקביל להפעלת מערך ההגנה האווירית. כפי שתואר כאן, חיל האוויר הוא גם כוח האש העיקרי שאמור לתמוך בקרב ההגנה בפיקוד הצפון, ולסייע לכוחות היבשה גם כשיעברו לשלב המתקפה. ב־1973 נקטע מבצע "תגר" נגד סוללות הטילים בחזית התעלה לטובת סיוע דחוף לפיקוד הצפון, שם היה המצב נואש. תרחיש סביר במלחמה הבאה עשוי לחייב את חיל האוויר לפצל את כוחו לא רק בין לבנון לרצועת עזה, אלא ייתכן שגם כלפי איראן. פשוט יחסית לדמיין את הפגיעה בהיקף הכוח שיושקע בלבנון בהינתן פיצול כזה. קשה הרבה יותר לנתח את המשמעות של פיצול הקשב התכנוני והפיקודי בגוף כמו חיל האוויר, שהפעלתו ריכוזית.

מה שאפשר לצה"ל להתגבר, בסופו של דבר, על כשלון הנחות היסוד שתוארו כאן היה מרכיב הליבה של תפיסת הביטחון - כוח המחץ היבשתי, רובו כוחות המילואים. כוח זה היה בטוח בעצמו, מאומן ומיומן דיו כדי להתגבר על הפתעת הפתיחה, על הבלבול ועל אי-הסדר במחסני החירום, על היעדר הסיוע האווירי שהובטח מראש, ואפילו על הפתעת הנ"ט, שחוסר בארטילריה ובחי"ר הקשה על ההתגברות עליה. חלקם הגדול של המפקדים והלוחמים ב־1973 היו בוגרי כמה וכמה ממלחמות ישראל הקודמות, ולא רק של מבצעי בט"ש. למרות כל הקשיים הצליח הכוח המגן ברמת הגולן לבלום ולהדוף את השריון הסורי, בזכות מצוינות הכוחות בפיקוד טקטי ובטנקאות. בסיני הצליחו הכוחות לממש את רעיון העברת המלחמה לשטח האויב ולכתר את הארמיה השלישית, תוך עקיפת מגנני הנ"ט המצרים על בסיס התפר בין הארמיות.

למרות פגמים רבים ומהותיים, הכוח היבשתי של צה"ל 1973 נבנה למול האתגר הנכון. חטיבות השריון ברמת הגולן החזיקו בידע הטקטי וביכולות האמל"חיות שנדרשו לקרבות בלימה והבקעה מול צבא סורי משוריין. לכן גם רוחם נותרה איתנה

בתנאים הקשים שנוצרו. בפיקוד הדרום הוכנו צירים ותשתיות הנדסיות שנועדו לאפשר לכוחות השריון לצלוח את התעלה ולהעביר את המלחמה לצד השני. גשרים ויחידות הנדסיות הוכנו מראש. חצר הצליחה המפורסמת הוכנה בדיוק במקום הנכון, היכן שצפוי היה להיות התפר בין הארמיות המצריות (אזוב, 2023, עמ' 84). המפקדים והלוחמים ידעו מה מצופה מהם, ועמדו בציפיות.

האם צה"ל עדיין מחזיק בכוח המחץ היבשתי שחילץ את מדינת ישראל מתבוסה באוקטובר 1973? וגם אם נצייד ונאמן את כלל סד"כ צה"ל, סדיר ומילואים, ונבטיח כשירות משביעת רצון, האם כוח המחץ היבשתי הנוכחי מותאם למשימתו? ב-1973 היו כוחות היבשה מתאימים מאין כמותם כדי להסיר את האיום, בדמותם של צבאות ערב הפולשים. האם פיתחנו כוח מחץ יבשתי שבכוחו להסיר את האיום העיקרי החדש - מתקפת הטילים והרקטות האינטנסיבית הצפויה מלבנון לעורף ישראל?

יכולת טכנולוגית שתאפשר לצה"ל לעצור חלק ניכר מנפח האש של האויב כבר בשטחו ולהשמיד את משגריו, זמינה היום. כתבנו עליה כאן בעבר (אורטל, 2021, עמ' 53-69). האם אנו באמת עושים הכול כדי להעביר את הלחימה לשטח האויב ולהסיר את האיום בצד השני של הגבול? האם בלי מרכיב זה, תוכל ישראל לעמוד בפני מתקפת האש המצרפית הצפויה לה מלבנון, מעזה מאיראן ומבסיסי אש אחרים באזור? הציפיה מהכוחות ב-1973 הייתה תובענית, אך ברורה. האם הציפיה שלנו היום ברורה דיה, והאם יצרנו את התנאים המינימאליים כדי שהמפקדים והלוחמים יוכלו לעמוד בה?

ערב מלחמת יום הכיפורים היו בממסד הביטחוני הישראלי מי שחשבו שמדינת ישראל היא מעצמה צבאית מסדר גודל דומה לצרפת ובריטניה. האם המושג "מעצמה אזורית", שנעשה בו שימוש אצלנו מפעם לפעם, מבורר מספיק בהקשר של היתכנות המלחמה הבאה ותוצאותיה? האם הדימוי העצמי הזה שלנו מסייע לבחינה העצמית הביקורתית שהתגלתה כחסרה ערב מלחמת יום הכיפורים?

כאמור, קווי השוני בין 1973 לימינו הם רבים, מהותיים וחשובים. אך אם רק מקצת מקווי הדמיון שעליהם הצבענו כאן - יימצאו כתקפים, האין זאת סיבה מספקת לבחינה מחדש של כלל הנחות היסוד הקיימות?

לשיטתי לפחות, די בספקות שהועלו כאן כדי לחתור במהירות לחיזוקו של כוח המחץ היבשתי. כוח זה נדרש לא רק לשם העברת המלחמה לשטח האויב ולהסרת האיום, אלא גם כשולי הביטחון שלנו למקרה של כשלון חלק מהנחות היסוד. החיזוק הזה לא צריך להיות נוסטלגי, אלא מותאם לנסיבות. באותו האופן שבו היה כוח המחץ מותאם לבעיית צבאות ערב ב-1973, נדרש כוח המחץ של ימינו להיות מותאם לאויב החמקן רווי הנ"ט המתקדם ולשלילת אמצעי האש המאיימים עליו ועל העורף. התאמה זו תתמקד במעטפות מבצעיות רלוונטיות, כמו שפירט, למשל, מפקד זרוע היבשה, שיאפשרו את איתור האויב, את השמדתו ואת שלילת יכולות השיגור שלו הן לעורף ישראל והן לעבר כוחותינו (ידעי ואורטל, 2022).

רשימת המקורות

- אגף המודיעין (5 באוקטובר 1973). "לקט מידי - כוננות ופעילות בסוריה ובמצרים נכון ל-051000 אוק". (באדיבות מח' היסטוריה).
- אורטל, ערן (מאי 2021). "להדליק את האור, לכבות את האש". **בין הקטבים**, גיליון 31-32, עמ' 53-69.
- אזוב, עמירם (2023). **בלימה**. המחלקה להיסטוריה ומודן.
- איזנקוט, גדי (יוני 2010). "השתנות האיום: המענה בזירה הצפונית". **צנא ואסטרטגיה**, כרך 2 גיליון 1, 23-32.
- א-שאזלי, סעד א-דין (1980). **חציית התעלה**. מערכות.
- ברון, איתי (2023). "מ'נשק חכם' ל'צבא חכם': ההשלכות התפיסתיות של הכנסי האיראנית ל'מועדון הדיוק". מסמך פנימי.
- ברונפלד, שאול (יוני 2017). "מ'הקיץ האלקטרוני' של 1970 לחורף 1973 - סיפור אובדן העליונות האווירית". **בין הקטבים**, גיליון 11-12, עמ' 143-173.
- בר-יוסף, אורי (2013). **הצופה שנרדם**. דביר-זמורה-ביתן.
- בר-יוסף, אורי (2021). **מלחמה משלו**. דביר.
- בר-לב, חיים (נובמבר 1978). "המלחמה ומטרותיה על רקע מלחמות צה"ל". **מערכות**, גיליון 266, עמ' 2-8.
- גורדון, שמואל (2008). **30 שעות באוקטובר**. ספריית מעריב.
- גלבר, יואב (2021). **רהב - זרחה של ישראל אל מלחמת יום הכיפורים**, 1970-1973. דביר.
- זעירא, אלי (2004). **מיתוס מול מציאות**. ידיעות ספרים.
- טל, ישראל (1996). **ביטחון לאומי - מע טים מול רבים**. דביר.
- ידעי, תמיר ואורטל, ערן (אוקטובר 2022). "תנו למטכ"ל לנצח: המפתח להתמודדות עם איראן נמצא בפיתוח הכוח הטריטוריאלי". **בין הקטבים**, גיליון 39.
- כוכבי, אביב (26 בינואר 2021). "דברי הרמטכ"ל". **הכנס השנתי ה-14 של המכון למחקרי ביטחון לאומי**, תל-אביב.
- מערכת מעריב (10 במאי 2018). "דובר צה"ל: 'מה שראינו הלילה היה רק קצה הקרחון של היכולת שלנו'". **מעריב**.
- מערכת מעריב (12 ביוני 2022). "'מציע לכם לעזוב עוד לפני שנורתה הירייה הראשונה': הרמטכ"ל במסר תקיף לתושבי לבנון". **מעריב**.
- מערכת (14 ביוני 2022). "הרמטכ"ל אישר בקולו שישראל תקפה שיירה איראנית: 'האמל"ח במשאית 8"'. **Ynet**.
- סאדאת, אנואר (1978). **סיפור חיי**. עידנים.
- סקל, עמנואל (2011). **הסדיר יבלום**. ספרית מעריב.
- פינקל, מאיר (יוני 2017). "יעילות ונקודת השיא של ההצלחה - האם דפוס הפעולה של מערכה אווירית בפתירת מערכה עבר את נקודת השיא?". **בין הקטבים**, גיליון 11-12, עמ' 57-64.
- פינקל, מאיר (2022). "פיתוח מענה לטיילי הקרקע אוויר ולתקיפת שדות התעופה ממלחמת ההתשה למלחמת יום הכיפורים". **יסודות**, גיליון 3, עמ' 69-119.
- פלג, דביר (2023). "הטיל שכופף את תפיסת הביטחון". מסמך פנימי.

- פישמן, אלכס ורינגל־הופמן, אריאלה (3 באוקטובר 2008). "יש לי כוח אדיר, לא יהיו לי תירוצים". **ידיעות אחרונות** - המוסף לשבת, עמ' 4-7.
- קדיש, אלון (2022). "מארב הקומנדו המצרי בין רומני לבלוזה, 7 באוקטובר 1973". **יסודות**, גיליון 3, עמ' 9-25.